

EL FONS DOCUMENTAL DE LA PRESÓ DE PARTIT DE MONTBLANC DIPOSITAT A TARRAGONA (1945-1949)

Josep M. T. GRAU i PUJOL

D'ençà l'any 2000, la Conca de Barberà és una de les primeres comarques de Catalunya que té registrats nominalment tots els processats i empresonats polítics del règim dictatorial del general F. Franco, l'artífex de la investigació és Josep M. Recasens Llord, que ha posat a l'abast de tothom el fruit de la seva pacient recerca en els arxius, que són els fonaments, el material a peu d'obra.¹ El fons documental de la presó de partit de Montblanc es troba fragmentat en diverses parts: la més antiga, a la mateixa vila ducal, dins el fons municipal (avui dipositat a l'Arxiu Comarcal, ACMO); una altra, del període franquista, a Tarragona (Arxiu Històric de Tarragona, AHT), que descriurem en aquest article, i una tercera, possiblement a Salamanca, corresponent a la Guerra Civil (1936-1939).

Segons xifres de les relacions de socors que apareixen en el fons d'Hisenda de Tarragona (AHT), l'estiu del 1939 a Montblanc es reclogueren una setantena d'homes (73 A l'agost i 70 al setembre).

¹ RECASENS LLORT, Josep: *La repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945). Documents per al seu estudi*. Montblanc, 2000. 424 pàgs. Posteriorment *L'anomenat "Año de la Victòria", a la Conca de Barberà en l'aspecte polític, sociocultural i econòmic*. Montblanc, 2001, pàg. 170.

Desconeixem la data exacta del trasllat dels volums i expedients de Montblanc a la capital administrativa de Tarragona, però podem afirmar que en la dècada dels anys 50 ja hi eren, així ho demostra el reciclatge que la presó provincial va fer de llibres montblanquins que eren mig en blanc. No fou l'únic fons que es transferí, tenim els casos de Reus, el Vendrell i Tortosa; en canvi, romangueren al seu lloc d'origen els de Valls, Falset i Gandesa.

Amb la informació publicada fins ara es pot emprendre una línia d'història oral, enregistrar entrevistes amb els protagonistes supervivents i/o els seus familiars, si no, es pot perdre una informació que no podran aportar mai els papers oficials: les vivències, els sentiments, les seqüeles físiques i mentals, etc. A més de recopilar fotografies i cartes. A través del fons de la presó provincial es poden seguir individualment les visites, la correspondència enviada i rebuda (data, persona, parentiu i residència), els diners de peculí, les malalties i els tractaments mèdics, etc.

A Barcelona cal resseguir els judicis sumaríssims i les sentències dels tribunals militars que guarda l'Arxiu de la Capitania General de la III Regió militar (passeig Colom, 14); a Guadalajara, al Archivo General Militar (av. del Ejército, 2), els camps de concentració i batallons de soldats treballadors; al Archivo General de la Administración (AGA), a Alcalà de Henares (paseo de Aguadores, 2), per a estadístiques i informes de tota mena, i finalment el Archivo General de la Guerra Civil Española, a Salamanca (calle Gibraltar, 2), que conté, entre d'altres fons, el de la causa general i el de les presons catalanes del període republicà.²

La documentació penitenciària també pot servir de base per a estudis sobre la marginalitat, la delinqüència comuna i la conflictivitat social.

A la Conca, a més, manca un diccionari d'autoritats franquistes, una nòmina de càrrecs públics, amb el nom i cognoms, ofici, institució, població i cronologia del mandat.

A continuació presentem l'inventari, com diu el títol de l'article, únicament de la part del fons que es manté actualment (2002) a Tarragona (AHT).³

² GAVALDÀ, Antoni: "La Causa General com a font historiogràfica per estudiar la repressió franquista", a *Guerra civil i franquisme. Seixanta anys després*. Santa Coloma de Farners, 2000, pàgs. 165-174.

³ Per a la confecció del quadre de classificació ens hem basat en la proposta que Àngels Bernal, Mercè Cirera i Anna Rosa Duran fan a "Els fons dels centres penitenciaris de Barcelona que es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya", a *Miscel·lània en honor del Dr. Cassimir Martí*. Barcelona, 1994.

Antiga presó de Montblanc.

1. COORDINACIÓ GENERAL

1.1.02 Director

Libro.... de órdenes para funcionarios (9.03.1945-13.01.1948) sign. 156 (AHT).

El volum pràcticament és en blanc, de les 200 pàgines sols n'hi ha nou d'escrites.

Contingut: La primera ordre rebuda prové de la “Quefutura del cos de presons”, on s'exposen les principals missions del centre, com són custodiar els presoners, evitar-ne l'evasió a través del tancament de portes, vigilar-los, controlar les visites (no es permetien les de desconeguts), etc.

El 17 de febrer del 1947 es demana reforçar les mesures de seguretat per evitar les fugues (inspecció de reixes, clavegueram, accés a les teulades, etc.), i es comunica la interceptació de cartes clandestines enviades des de l'interior dels centres penitenciaris espanyols, en les quals els empresonats polítics sol·liciten ajut material i moral “para subsistir a esta última fase de dominación franquista”. Els comandaments alerten del perill que aquestes missives produeixin uns efectes “bulistas o alarmistas”, ja que els reclusos autors d'aquests escrits asseguraven que comptaven amb l'ajut i suport de l'interior i exterior d'Espanya “y que hasta tienen armas para el momento decisivo”, motiu pel qual s'ordena examinar de forma escrupulosa les cartes i paquets, i aplicar una censura severa.

L'any 1948 es continua alertant de les fugides, massa freqüents.

1.2 COORDINACIÓ ADMINISTRATIVA

1.2.02 Registre de documentació

1.2.02.1 Llibre de sortides

Es tracta de correspondència oficial.

(26.02.1945-9.04.1945) sign. 146

La part final del volum és en blanc (folis 84v.-200).

Els destinataris són normalment el director de la Presó Provincial de Tarragona i altres establiments penitenciaris de la resta de l'Estat; el governador militar i el president de l'Audiència Provincial de Tarragona; l'alcalde, el jutge d'instrucció i la Junta Local de Llibertat Vigilada de Montblanc; l'inspector regional de presons de Barcelona; el director general de presons, i el president del patronat de la Mare de Déu de la Mercè, tots dos de Madrid.

Entre les comunicacions trameses destaquem les estadístiques, la relació de socors, extractes de despeses d'alimentació i vestuari, peticions de llibertat provisional i els afers judicials.

2. GESTIÓ DE RECURSOS HUMANS

2.1 FUNCIONARIS

2.1.03 Serveis

Llibre de serveis (8.03.1945-14.10.1947), sign. 206 (AHT).

Tracta de l'assignació de funcions i horaris. Gràcies a les anotacions contingudes coneixem el personal que hi treballava. El mes de gener del 1946 el director accidental és Modesto Ruiz, oficial segon. El 13 de febrer del mateix any es fa càrrec de la direcció Antonio Paños Moreno, el qual tornarà a suplir accidentalment el seu cap el 8 de juny del 1946. El 13 d'agost ho fa de la mateixa forma l'oficial Josep Camarasa Arrufat i el 22 de desembre regirà el centre Marcelino Sallan, almenys fins al 1947, quan s'acaba el llibre.

A Montblanc hi havia dos oficials, un del "rastrillo" i interior i un altre d'auxiliar. Els directors, igual com altres funcionaris estatals (jutges, guàrdies civils, mestres) o altres professionals (notaris, metges), consideraven Montblanc una plaça de pas temporal per accedir a una de millor a la ciutat o al seu lloc d'origen.

5. RETENCIÓ I CUSTÒDIA DELS INTERNS

5.2 EXPEDIENTS D'INTERNES

5.2.01 Expedients personals dels interns

En el cas de Montblanc aquesta sèrie és migrada, solament hi figuren de forma individualitzada 35 expedients, que van dels anys 1945-1946, i la majoria afecten delictes comuns. Per entendre la mancança hem de dir que els expedients oberts per la presó montblanquina a partir del 1939 —a excepció dels esmentats— estan integrats en els expedients personals dels interns de la presó provincial. En el moment del trasllat de Montblanc a Tarragona els papers marxaven amb el detingut i a la capital administrativa s'obria un nou expedient, al qual s'hi incorporaven els fulls d'origen.

L'ordenació dels expedients era alfabètica. Com a instrument auxiliar per recuperar informació es redactaven unes fitxes de cartolina en octau amb les dades bàsiques de la persona (avui conservades).

Cada document que arribava al penal tarragoní sobre un presoner era inclòs a l'expedient (cartes, telegrames...) amb una grapa metàl·lica, així els era més fàcil reconstruir l'historial de cadascú. Aquesta praxis justifica en part que les sèries d'entrades i sortides de correspondència a Tarragona siguin tan migrades, si les comparem amb les dels llibres de registre.

L'historiador també en surt beneficiat, per l'estalvi de temps en la recerca de dades. Ara bé, quan davant de la massificació dels centres catalans s'aplica una política de dispersió territorial i els condemnats surten cap a un altre centre, a Tarragona moltes vegades no en queda cap rastre. Així s'han trobat expresos polítics o alguns dels seus familiars (vídues o fills discapacitats), que han volgut acollir-se a les indemnitzacions concedides per la Generalitat de Catalunya per privació de llibertat durant la dictadura feixista. La recerca en molts arxius espanyols sovint es fa difícil perquè hi manca classificació i inventariació, o simplement perquè s'han perdut.

Tornem als expedients personals oberts a la capital de la Conca de Barberà en aquell bienni dels anys quaranta. Destaquen les agressions contra la propietat (sobretot robatoris, prop d'una vintena) i les persones (lesions, abusos sexuals, blasfèmia), sense oblidar estafes, suborns, falsedat i usurpació, i més esporàdicament, desobediència a l'autoritat (enteneu Guàrdia Civil), insults al cap d'Estat i propaganda subversiva.

5.3 MOVIMENT D'INTERNES

5.3.01 Moviment general d'altres i baixes

5.3.01.01 Llibre de filiacions

Aquesta tipologia documental és molt interessant per la quantitat de dades que proporciona.

L'únic volum conservat a Tarragona s'inicia el 26 de febrer del 1945 i acaba el 24 de març del 1949 (signatura 385, AHT). Com es fa en altres ocasions, la presó provincial, els anys 1953-1955 reaprofitava el llibre. Les filiacions de Montblanc arriben fins al foli 26 i les de Tarragona ocupen la resta (27-200).

Hi consta el nom i cognoms, lloc de naixement, domicili, edat, estat civil, religió, nom dels pares, descripció física (color dels ulls, cabells, talla, cara, boca, barba, front, celles, nas, orelles i trets especials, com per exemple,

la ceguesa o cicatrius). Segueix el concepte d'ingrés, l'autoritat que l'ordena (Guàrdia Civil, jutge de primera instància, comarcal o municipal) i l'autoritat a què resta a disposició (Audiència Provincial).

Bona part són nascuts fora del partit judicial, n'hi ha d'Andalusia (Almeria, Jaén, Còrdova, Granada), Aragó (Terol, Saragossa), País Valencià (Alacant, València), Castella (Sòria, Guadalajara) i d'altres poblacions catalanes (Lleida, Barcelona, el Pont d'Armentera...), tot i que poden ser residents a la Conca de Barberà. Com que és un lloc de pas, hi localitzem gent sense residència fixa, denominats *ambulantes*.

La majoria hi sojornen per complir uns dies d'arrest, el motiu de la seva marxa serà per concessió de la llibertat o per dirigir-se amb escolta a Tarragona.

5.3.02.04 Índexs de penats

S'inicia el 26 de febrer de 1945, disposa de 200 pàgines, la majoria en blanc (signatura 666, AHT).

És un llibre complementari. Per ordre alfabètic de cognoms, nom i número, presenta la llista de reclusos.

5.3.01.2. Registres d'altres i baixes

Hi ha una sola llibreta en quart que comença el 26 de febrer del 1945 i arriba fins a l'u d'abril del 1949, du la signatura topogràfica 147 (AHT).

Es tracta d'un recompte numèric amb alguna anotació nominal. Mostra poca activitat diària, amb un mínim de zero i un màxim de set individus; el més habitual és cap, un o dos. Les baixes normalment eren per conduir-los amb tren o camioneta cap a Tarragona.

5.6. COMUNICACIONS DELS INTERNS

5.6.01 *Registres de correspondència*

5.6.01.01 Registres generals

En aquesta sèrie localitzem un registre de sortides de cartes dels interns (del 12 de març del 1945 al 24 maig del 1948), el volum és incomplet. (signatura 386 AHT).

Es detalla el nom de l'emissor i receptor, parentiu, població i assumpte.

Generalment anaven adreçades a familiars propers, com són els pares, cònjuge, cosins, cunyats i sogres, residents a la mateixa comarca o al Camp de Tarragona (Valls, Reus, Tarragona), i alguna de més allunyada, com Barcelona.

5.6.03 Comunicacions orals

Llibre de comunicacions orals dels interns (26 de febrer 1945 - 27 de març de 1949). Sign. 277 (AHT).

Té 196 pàgines, de les quals només 19 són utilitzades per aquesta finalitat, la resta són en blanc.

Hom deixa constància dels noms del visitat i visitants, parentiu i domicili.

* * *

Fins aquí hem descrit els documents que, procedents de la presó de partit judicial de Montblanc, es traslladaren a Tarragona a causa de la seva supressió (als anys cinquanta ja hi són, la prova n'és el reciclatge d'alguns volums). Però la tramesa no fou completa, a la vila ducal s'hi deixà un bon gruix de llibres i lligalls, que s'integren al fons municipal, avui dipositat a l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (ACMO). En la secció de la seguretat pública existeixen diversos llibres de la gestió de recursos materials de la presó, com un llibre de caixa (1939-1940), un llibre diari (1939-1941), un llibre d'actes d'arqueig de "fondos carcelarios", pressupostos (1940, 1959...), relacions nominals mensuals dels captius que han rebut racions (del 1939 al 1975).

El motiu és ben clar, en l'aspecte econòmic l'Ajuntament de la capital i els de la resta de partit judicial havien de fer-se càrrec de les despeses de manteniment (els comptes generals de l'agrupació de pobles principia el 1940).

El registre més valuós és el d'entrades i sortides d'interns del 1939-1945, que ha estat buidat per Josep M. Recasens Llord, però sols les localitats que actualment formen part de la comarca administrativa, que no coincideix exactament amb els límits de la demarcació judicial; de fora hi ha els pobles de Capafons, la Febró, Mont-ral, Prades i Querol; a més, Vilanova de Prades pertanyia al partit de Falset.

FONS COMPLEMENTARIS DE LA DEMARCACIÓ

FONS MUNICIPALS

Un repàs de la sèrie de correspondència de la secció d'administració general pot aportar moltes notícies sobre la destinació de presos en centres espanyols, sense oblidar els expedients de quintes (secció serveis militars), que controlen els joves absents per qualsevol motiu (exili, presó, desertors,

etc.). També podem consultar padrons d'habitants (secció de població, tant en els llocs d'origen com en els de destinació). Aquesta font, fins que no s'han obert els arxius penitenciaris, ha estat una de les més utilitzades pels historiadors, però com que el padró no es fa cada dia, el resultat és simplement un mostreig.

La concentració d'aquesta tipologia de fons efectuada per l'Arxiu Comarcal de Montblanc (ACMO) ens permet estalviar temps evitant els desplaçaments. Així el 2002 a la capital de la Conca es podien consultar els fons dels ajuntaments de Blancafort, Conesa, Llorac, Montblanc, Pira, Savallà del Comtat, Senan, Solivella, Vallfogona de Riucorb i Vilaverd.

En Josep Clara ha estat un precursor del seu estudi a les terres gironines: ha publicat en les miscel·lànies dels centres d'estudis els resultats del padró de l'any 1940, comarca per comarca. Per a Tarragona, l'any 1990 realitzàrem l'anàlisi semblant de tota la demarcació⁴ i posteriorment aprofundírem la Conca de Barberà.⁵ Els resultats de les nostres investigacions i el de les de Recasens ens permeten de comparar el grau de representativitat de la mostra de l'any 1940, que suposa un 20% de la població reclusa real conquesca, i assegurar-ne la validesa, ateses les coincidències. Vegem-ho en l'apartat de les professions: el sector primari el 1940 ens ocupa un 67% dels presoners, i el total de 1939-1945, que analitza Recasens, un 66%; en el sector secundari la variació és mínima, d'un 16% passa a un 15,8%, i en el terciari, d'un 13% a un 14,3%. Pel que fa a la instrucció, el 1940 hi ha un 92,5% de penats conquescs que saben llegir, i el septenni 1939-1945, un 86,5%. Sobre l'estat civil la variació més gran afecta els vidus: el 1940 representen un 0,7% i el 1939-1945, un 2,7%; els solters l'any quaranta són un 35,6% i després un 34%; finalment, els casats passen d'un 13% a un 14,3%.

FONS DE LA PRESÓ PROVINCIAL DE TARRAGONA

S'inicia l'any 1939, la documentació de l'etapa anterior és a Salamanca. Les sèries no són del tot completes, però permeten un estudi detallat de molts aspectes. La més important és la dels expedients personals, que disposa d'un índex alfabètic (nom i dos cognoms) i cronològic (d'entrada). Hi va haver tres centres d'internament: Pilats, la Punxa (coneguda per l'Habilitada) i les

⁴ GRAU, J. M.; Roser PUIG: "Els presos a Tarragona el 1940: una mostra de la repressió franquista", a *Meridiano. Suplement del Diari de Tarragona*. 21-10-1990, pàgs. I-VII.

⁵ GRAU, J. M.; Roser PUIG: "Els empresonats polítics de la Conca de Barberà a Tarragona, a finals de l'any 1940", a *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 12 (1994), pàgs. 125-146.

Oblates (aquest darrer sols per a dones). Conté els llibres d'actes de la Junta de Govern, de l'economat, registres d'infermeria i de correspondència oficial, bàsics per conèixer-ne el funcionament intern.⁶

FONS DE LA JUNTA PROVINCIAL DE LLIBERTAT VIGILADA DE TARRAGONA

Una de les seccions de més interès pel seu contingut és la del govern de la Junta, que conté els llibres d'acords (1939-1951, 1954-1958 i 1964-1965). Pel que fa a la documentació de les juntes locals de la Conca de Barberà i d'altres comarques, hom té la possibilitat de cercar dins la subsecció de recursos humans els informes sobre els auxiliars de les juntes locals (1945), les relacions dels membres que componien les esmentades juntes (1955-1959), així com la normativa que els regulava (1955). Dins la correspondència de la Junta Provincial s'hi localitzen entrades procedents de les juntes locals (1945-1947, 1952-1953), estadístiques trameses a la superioritat (1946-1954), cartes sobre la formació de censos d'alliberats (1955), i quatre lligalls de missives amb presons espanyoles que acollien presoners tarragonins (1945-1960).

Per a la gestió, control i inspecció de la llibertat condicional són imprescindibles els informes i avals (1944/1971). Per altra banda, hem de tenir en compte els expedients de canvis de residència (a partir de 1944), útils per analitzar els moviments migratoris del camp a la ciutat, produïts per motius econòmics i també polítics.

Tardanament (1962-1966), hi ha quatre expedients més sobre rodamons, qualificats per les autoritats com a "vagos y maleantes", provinents d'arreu d'Espanya, una mostra de la pobresa estructural del moment. D'incontrolats solament es disposa de dades dels anys 1945-1946.

La inspecció de censos de les juntes locals abraça el període (1946-1953). Finalment sobresurten, per volum, els expedients personals de llibertat condicional del vicenni 1944-1964, que en ocasions contenen fitxes dactilogràfiques amb una fotografia en blanc i negre, tipus carnet. Si seguim la numeració original d'aquests expedients, constatem la irregularitat de la sèrie. L'any 1944 es comptabilitzen uns 700 expedients i l'any següent més de mil; posteriorment, el nombre va reduïnt-se. El 1958 n'hi ha 18, i el 1962 solament 11.

La sèrie dels indults o llibertat definitiva (1944-1963) es descriu en forma de catàleg: s'hi especifica la data, el nom i cognoms, el lloc de naixença i/o

⁶ Per a més detalls, vegeu GRAU, J. M.; J. PIQUÉ: "El fons documental del Centre Penitenciari de Tarragona", a *La província de Tarragona durant el franquisme (1938-1976). Política, societat i cultura*". Tarragona, 1996, pàgs. 243-256.

residència i la signatura topogràfica. En total hi ha mil cinc-cents expedients. Un repàs de l'origen dels indultats a la Conca ens aporta el següent resultat:

- Blancafort: 6 exp.
- Barberà de la Conca: 1 exp.
- Espluga de Francolí: 8 exp.
- Montblanc: 34 (sense agregats)
- Lilla: 3 exp.
- Prenafeta: 2 exp.
- Rojals: 1 exp.
- Les Piles: 1 exp.
- Rocafort de Queralt.: 4 exp.
- Santa Coloma de Queralt: 8 exp.
- Solivella: 1 exp.
- Sarra: 2 exp.
- Montbrió de la Marca: 1 exp.
- Vallclara: 1 exp.
- Vallfogona de Riucorb: 1 exp.
- Vilaverd: 1 exp.

FONS DEL TRIBUNAL REGIONAL DE RESPONSABILITATS POLÍTQUES DE TARRAGONA

Sembla que se n'han perdut els llibres de registre, però no els expedients, concretament 8.071 dels anys 1939-1945.

FONS DE L' AUDIÈNCIA PROVINCIAL DE TARRAGONA

Encara no s'ha treballat des d'un punt de vista historiogràfic, però és de gran importància. Per aprofundir en la repressió franquista es poden consultar els llibres i registres de sentències, de correspondència, d' incoació de sentències, de causes, etc. Pensem que els tribunals militars jutgen a Tarragona del 1939 al 1941. A partir de l'any 1942 actuen solament els tribunals ordinaris. També cal tenir present el fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció número 1 de Tarragona. Els dos darrers fons se situen a l'avinguda President Companys, número 10, de Tarragona.

FONS DE LA DELEGACIÓ D' HISENDA DE TARRAGONA

Dins de la Tresoreria hi ha les despeses mensuals de manteniment de les presons provincials i de partit de l'any 1939. S'hi detallen els socors de cada captiu.